

Per Olov Enquist

KAPITEIN NEMO'S
BIBLIOTHEEK

Uit het Zweeds vertaald door Cora Polet

Ambo | Amsterdam

PROLOOG

(De vijf laatste voorstellen)

Nu, gauw, zal mijn weldoener, kapitein Nemo, tegen me zeggen dat ik de watertanks moet openen, zodat het vaartuig mét de bibliotheek zal zinken.

Ik ben door de bibliotheek gegaan, maar niet door alles wat er ligt. Vroeger droomde ik er heimelijk van dat het mogelijk moest zijn om alles met alles te laten samenhangen, zodat het af was, afgesloten. Om ten slotte te kunnen zeggen: zo was het, zo is het gegaan, dit is het hele verhaal.

Maar dat zou tegen beter weten in zijn. Tegen beter weten in is echter wel een goede manier om het niet op te geven. Als we beter wisten, gaven we op.

Het is toch niet verkeerd om bang te zijn en om de hele tijd nu, *gauw* te zeggen. Het is veel erger wanneer het allemaal voorbij is en wanneer het *toen*, *nooit* wordt. Dan is het ook te laat om bang te zijn.

In de jaren dat ik opgesloten zat, die vijf jaar en twee maanden dat ik niets te zeggen had, al had ik dat dus wel, heeft Josefina Marklund me één keer bezocht. Ook als je zwijgt, kun je de dingen toch in elkaar passen. Ze kwam dus op bezoek. Drie maanden later was ze dood en werd het groene huis verkocht.

Het was dus nogal van één kant gekomen. Zelf praatte ze het meest. Ze begon over Eeva-Lisa en zei dat ze zulke hoge verwachtingen had gehad toen die kwam. Ze had gehoopt dat, tja. Alsof Eeva-Lisa, al was ze een kind, als een moeder voor haar zou zijn. Al was zij de moeder. Zo ongeveer, maar niet met deze woorden. En uiteindelijk was het alleen maar op een ramp uitgelopen. Meer kreeg ze er niet uit.

Geen woord dat ze gehoopt had voor het doodgeboren jongetje te kunnen zorgen. Jaja. Jaja.

Als dat alles is wat je eruit kunt krijgen, dan wordt het toen, nooit. Dan kun je alleen maar zitten janken.

Toen ze wegging zag ik dat ze even overwoog me een klapje op mijn wang te geven, zoiets, maar dat vond ze zeker onnodig.

Als je denkt aan al die dingen die nooit plaatsvonden omdat ze onnodig waren. Ik had ook voor háár moeten zorgen.

2

Hardheid en tranen. Hardheid en tranen.

Ik kreeg het als eerste ingeprent. Daarna Johannes, vervolgens Eeva-Lisa. Josefina prentte ons allemaal in dat God de straffende vader was, Hij was niet 'als' de straffende vader, nee, de boodschap was juist dat onze aardse vaders net zó waren. Omdat ze er niet waren en dood waren, maar juist door hun afwezigheid een soort dreiging vormden, scherpte ze ons in dat dit de aard van een vader was. Van alle vaders. God was de hoogste Vader. Straffend.

Toch was er hoop. Die hoop was de Zoon des Mensen. Hij was niet zo boosaardig, bijna kwaadaardig, als God. De Zoon des Mensen was aardig en iedereen mocht Hem graag en Hij had een wond in Zijn zij waar bloed en water uitkwam en waar de arme stakkers

van mensen zich in konden verbergen als in een grot, verborgen voor de vijand.

Zo dacht men er in het dorp ook over. 'Daar kwam bloed en water uit.' Elk gebed werd afgesloten met de woorden 'Omwille van het bloed, Amen.'

Jezus was de bemiddelaar tussen God en de mens. Het heeft me mijn hele jeugd gekost om erachter te komen dat de Zoon des Mensen meestal geen tijd had. Heel zelden maar. In ieder geval was Hij er die laatste zestien dagen en nachten niet bij, bij Eeva-Lisa en mij in de grot van de dode katten.

Johannes kreeg als beloning een pleegzusje, het was een soort verzoeningsgeschenk, voor hem, niet voor mij.

Dat was vreemd. Hij zal wel gedacht hebben dat hij zo'n mooi cadeau verdiend had. Maar het allermooiste hoeft je niet te verdienen. Mooie flinke aardige mensen die maken zich verdienstelijk, maar de anderen kunnen toch het mooiste krijgen, volstrekt onverdiend.

Het was de Weldoener, kapitein Nemo, die mij naar de Nautilus leidde, naar Johannes en de bibliotheek.

Het is onmiskenbaar dat Johannes de hele tijd loog. Ook hij was natuurlijk bang. Maar ik leerde meer van zijn leugens dan van zijn waarheden. Zijn waarheden waren altijd oninteressant, maar als hij loog bleef hij toch dicht in de buurt. Hij schonk me zijn leugens als een soort verontschuldiging. Een smeekbede om vergiffenis. Alsof je jezelf om vergeving kunt smeken.

Ja, dat kan. Misschien doet de mens dat de hele tijd wel.

Over het algemeen probeert iemand die liegt iets belangrijks te verbergen. Dat is de regel.

Als je geen naam hebt ben je Niemand. Ook dat is een soort bevrijding.

De laatste tekst die Johannes schreef, voordat hij op de keukenbank in de Nautilus stierf met zijn pap onaangeroerd en de hele keuken één grote troep en zijn viltlaarzen vergeten in het halletje, die laatste tekst was een poging tot reconstructie van de manier waarop Eeva-Lisa was weggestuurd. Daar bestaan verschillende versies van. Qua reconstructie stellen ze niet veel voor, het gaat eerder om een bezwering.

‘Hoe ze me ontnomen werd.’ Ik noteer de enigszins plechtige toonval.

Josefina Marklund, die hij altijd bezwerend ‘mijn moeder’ noemde, hoewel hij wist dat ze mijn moeder was, had helemaal bovenaan de trap naar de bovenverdieping gestaan en buiten zichzelf had ze van bovenaf naar beneden tot Eeva-Lisa gesproken. Precies, ‘van bovenaf naar beneden’, als een bestraffende God. Ongetwijfeld was dat de indruk die Johannes wilde wekken. En helemaal onder aan de trap had hijzelf gestaan, was getuige geweest.

Hij is altijd nauwkeurig met plaatsen. De trap, de schuurtjes en de plee, de kamers, de heg van wilde rozenstruiken, de koude bron. Bijna elke spijker. Als hij het over mensen heeft, liegt hij altijd. Spijkers, verwarmingsapparaten en dieren daarentegen, beschrijft hij met een grote hartstocht voor de waarheid.

Maar dat is altijd een begin.

De trap keert vaak terug. En de slaapkamer met de brandladder, die pappa gemonteerd heeft toen het huis gebouwd werd, en de lijsterbes, een geluksboom, waar ’s winters sneeuw op lag en waar vogels in zaten. En de zolder waar ’s zomers het bed van Eeva-Lisa stond.

De zolder was rommelig en helemaal achterin was een hokje voor oude kranten. In de eerste plaats de *Norra Västerbotten*, verscheidene jaargangen. Als het stapeltje op het schijthuis begon op te raken, werden ze daar neergelegd. Je kon de *Norran* ook gebruiken om er wat mee in te pakken en om het ingepakte mee te nemen. Vis, bijvoor-

beeld, of iets dergelijks, dat je in het meer moest gooien.

De topvormige brok suiker stond er ook. Op vetvrij papier met de suikertang ernaast.

Hij schrijft vaak over het brok topsuiker.

Josefina had hem en Eeva-Lisa mee naar de keuken genomen en ze hadden aan weerszijden van Eeva-Lisa op hun knieën hun plaats ingenomen. Het zou een strafdienst worden in het aanzien van de liefdevolle God.

Voor haar, die gezondigd had.

Het ging om iets volstrekt onbelangrijks, schrijft hij, een klein diefstalletje, een muntje van vijftwintig öre misschien. Maar ze moesten bidden dat de geliefde zoon niet door deze zonde besmet zou worden; hij, teruggevonden en weer opgenomen in het ouderlijk huis en niet net als ik verstoten. Josefina zou eenstemmig, dus met zichzelf, bidden dat de besmetting door de zonde niet op Johannes zou overslaan, hem niet in het zwarte duizelingwekkende gat van het diepste duister der zee zou storten.

Hij beschrijft deze duivelsuitdrijving heel uitvoerig.

Daarna hadden ze een lied uit de Lieder van Zion gezongen. Eeva-Lisa, de zondares, had meegezongen, maar was verder stil geweest. Omwille van het bloed, Amen.

's Avonds was Johannes naar haar toegegaan, op zolder.

Het was zomer. Voor het raam de heuvel met de esdoorns. Ze waren reusachtig groot, groeiden als onkruid, trilden alsof er onder de grond een vulkaan lag, in diepe slaap: zo was het, als kinderen hadden we dat al begrepen. Vulkanen sliepen altijd. Maar de esdoorns wisten dat ze er waren, esdoorns hebben een veel beter gehoor dan mensen. Meer als katten.

Hij was naar haar toegegaan, had haar naam gefluisterd. Ze had niet gereageerd. Hij was op de rand van haar bed gaan zitten. Haar

ogen waren donker, vast op hem gericht. Het was alsof ze hem een antwoord wilde ontlokken door hem te fixeren, of iets wilde vragen, maar haar ogen stonden tegelijk waakzaam. ‘Alsof ik een boodschapper van Josefina was, de vrouw die haar zozeer haatte en die ze haar moeder noemde, maar die haar doods vijand was.’

Dat schrijft hij. Al zijn teksten in de bibliotheek van de Nautilus fungeren op deze manier als barmhartige bezweringen, maar ik laat me niet langer voor de gek houden.

Haar ogen donker, haar haar donker, haar nagels afgekloven. Ik weet dat hij van haar hield. Ze haalde onmerkbaar adem en zweeg. Hij stak zijn hand uit en hield haar een stukje suiker voor. Ze verroerde zich niet, nam het niet aan. Hij wachtte met uitgestoken hand.

Buiten, in de zomernacht, het lichte bewegen van de bladeren van de esdoorns, niet waarschuwend, maar onrustig, maar hij schrijft alleen over Eeva-Lisa’s ogen.

Hij kende de vraag. Hij stak zijn hand uit. Bijna onmerkbaar draaide ze haar hoofd van hem weg. Hij bracht het stukje suiker dichterbij, hield het vlak voor haar mond. Haar lippen droog, een beetje stukgebeten, ze ademde geluidloos. Dicht, dicht bij haar lippen hield hij het stukje suiker. Toen, ten slotte, zag hij dat haar lippen zich stilletjes openden, niet veel, maar voldoende, opdat hij het zou zien: en met het uiterste puntje van haar tong raakte ze voorzichtig het witte breukvlak van de suiker aan.

Er zijn maar drie soorten mensen: de beulen, de slachtoffers en de verraders.

De beulen en de slachtoffers zijn uiteraard het gemakkelijkst te begrijpen. De verraders hebben het moeilijker. Ik geloof dat ieder mens in zijn leven één keer gedwongen zou moeten worden een verrader te zijn. De mensen zouden de al-

lerergste stakkers dan beter begrijpen. Zij hebben het 't moeilijkt. Maar ben je eenmaal een verrader geweest, dan weet je beter wat een mens is en dan kun je het voor die mensen opnemen.

3

Zes maanden nadat Johannes en ik geboren waren stierf pappa, dus hij die de vader was van tenminste een van ons.

De mensen dachten dat het zijn blindedarm was, maar het was iets anders, een overgeërfd ziekte die bijna uitsluitend in de dorpen van boven-Norrland voorkwam, porfyrie. Ze was erfelijk; tussen de verschillende generaties was zij de innerlijke haarwortel van de dood. Omdat het zo'n zeldzame ziekte was, dacht men bijna altijd aan blindedarm, daar kreeg je dan medicijnen voor of je werd ervoor geoepereerd; als het porfyrie was, liep het daardoor bijna altijd fataal af.

Hij had het groene huis gebouwd en de brandladder opgehangen.

Een van ons, Johannes of ik, bezit het stempel van deze ziekte. Alletwee wilden we dat stempel hebben. Het was de erfenis van de dood, waardoor we konden leven. Veel mensen weten niet wie hun vader is, maar een moeder die niet weet of haar kind van haar is – dat is ongewoon.

Ook voor Johannes en mij zou het een beetje ongewoon worden.

Zo vreemd gaat het toe als je uitgewisseld wordt. Je hebt niets, behalve de hoop toch minstens een ziekte geërfd te hebben, een kleine afdruk van de dood in het leven, dan zouden we kunnen overleven. Het is deze erfenis, die meest pretentieloze, kleine vreemde ziekte, die ons verbindt, hoewel het leven heeft geprobeerd ons te scheiden.

Ik moet goed nadenken. Sinds ik Johannes in het onderwatervaartuig heb teruggevonden, gaat het in feite ook om mijn leven.

De gebeurtenis op de trap vond plaats in december 1944. Ik weet het toevallig exact. Toen werd Eeva-Lisa van hem afgenomen.

Ze zou weggestuurd worden.

Alles wat geen pijn doet heeft hij gedocumenteerd. Van de vorm van de trap tot de plaats van de pisemmer. En hoe ze tegen Eeva-Lisa schreeuwde dat zij weg moest.

Maar niet het waarom. Het is onbegrijpelijk dat hij niet ziet dat Josefina ontzettend, verschrikkelijk bang is. Ongelooflijk dat iemand zo blind kan zijn, niet ziet dat dit rozijnachtige gezicht samentrekt van angst.

Je merkt dat de toon vals is, wanneer hij over haar liegt.

Nu, gauw.

Zo vreemd is het toch niet om bang te zijn. Iedereen is bang. Dan zeg je *nu, gauw* en je hoopt stiekem dat het een keer te laat zal zijn.

Ik heb een lange weg afgelegd sinds dat wat er destijds met Eeva-Lisa is gebeurd, en sinds de zestien dagen en nachten met haar in de grot van de dode katten. Er zijn vele jaren verstreken, ik heb mezelf veel pijn gedaan, ik heb ook anderen pijn gedaan. Als ik aan Johannes en Eeva-Lisa en mezelf dacht, heb ik dat heel lang als een scherpe, schrijnende pijnpunt gevoeld, het zandkorreltje in een oog, en het heeft me bijna een heel leven gekost voordat ik begreep dat dat kleine zeer me vertelde dat ik leefde. En dat ik toch een soort mens was.

Verwerp je de pijn, dan was die immers voor niets geweest. Dan doet het alleen maar pijn.

Vanuit de bibliotheek zendt hij me via zijn slordige papiertjes signalen. Ik heb ze overal in de Nautilus gevonden.

Ik heb ze verzameld.

‘Adem mijn gezicht te voorschijn.’

‘Je moet je weldoeners dankbaar zijn, zo niet, dan dien je schaamte te voelen, en schuld.’

Schaamte, en schuld.

Maar ik weet toch dat hij van haar hield. En toen het te laat was, schitterde de eerste ster reeds op haar wang en er bleef voor hem niets anders over dan zich voorgoed op te sluiten in de bibliotheek van kapitein Nemo om zijn bezweringen te reconstrueren.

We ontdekten de grot van de dode katten op de dag dat we de jonge vogeltjes doodden. Het was het jaar vóór onze terugomwisseling, toen Johannes nog mijn beste vriendje was.

We hadden in het bos een vogelnestje gevonden, naast het pad dat naar de top van de Bensberg leidde. We ontdekten het nestje aan de rechterkant, van onderaf gezien. Vijftig meter verderop in het bos ontdekten we toen de grot met de dode katten.

Toen ik een kind was, gedroegen de katten zich als olifanten: als ze doodgingen trokken ze zich terug. We wisten alles over olifanten, ze verstopten zich en onthielden de wereld hun dood. Zo was het bij ons ook met katten. Op die manier bestond de dood uit twee tegengestelde dingen die niet met elkaar overeenstemden, ofwel het was een en hetzelfde ding, maar anders. Enerzijds was het belangrijk om van de doden in hun kist foto's te nemen. Lijkfoto's waren belangrijk. De lijkfoto's moesten vervolgens ingelijst te worden om op het kastje in het kamertje achter de keuken neergezet te worden. Daar kon je je dan later met de doden vergelijken, bijvoorbeeld met je vader en bijna steenkoud worden als je dacht dat je dat zelf was. Maar dan was de orde ook weer hersteld, was er recht gedaan en was je een deel van het lijk. Maar tegelijkertijd moest de dood als een stervende olifant zijn. Men trok zich uit het leven terug om te sterven, al leefde men, zij het afgezonderd.

Er waren heel wat mensen die zo leefden.

Het vogelnestje zat bijna op de top van de berg, waar de eland-toren van de jagers stond. De vogeltjes waren net uit het ei, de jonkies leefden en hielden hun bekjes aan een stuk door open. Ze eisten aan een stuk door, maar we hadden niets. We vonden ze heel lief en we wilden ze tegen de nachtelijke kou met bladeren toedekken, denk aan een schapenvacht, dan zouden ze het niet koud krijgen.

Toen we ze aanraakten, bleken ze een beetje kleverig te zijn.

Twee dagen later keerden we terug. De bladeren lagen er nog. Onaangeroerd. Wij haalden ze weg. De jonge vogeltjes waren dood. Ze hadden niet begrepen dat wij weldoeners waren. De mens heeft een soort dodelijke geur en daarom waren ze dus aan hun lot overgelaten.

We konden niets doen. We hadden de kleine vogeltjes vermoord. We hadden de menselijke geur van de dood op hen overgedragen.

Ik weet nog dat we van streek waren. De vogelmoeder had hen gewoon in de steek gelaten. Het was het jaar voor de uitwisseling, toen Johannes nog mijn beste vriendje was en niet naar het groene huis was verhuisd.

Diezelfde dag ontdekten we de grot van de dode katten.

4

Toen ik een kind was bezat ik geen enkel boek, maar na de uitwisseling kreeg Johannes twaalf boeken en een ervan gaf hij aan mij. Het geheimzinnige eiland.

Wij hadden onze hele jeugd geleerd leidraden te duiden en signalen af te geven. Het geheimzinnige eiland was een signaal. Het enige wat je behoefde te doen was het te duiden. Het heeft bijna mijn hele leven geduurd, maar uiteindelijk is het me toch gelukt.

Alles zou zo eenvoudig zijn geweest als ik het vanaf het begin

maar begrepen had. Johannes zou in de bibliotheek van de Nautilus op mij wachten. Kapitein Nemo zou me de weg wijzen. En daar zou ik eindelijk de stukjes in elkaar kunnen passen, de watertanks openen en wegroeien.

Het verhaal gaat over Johannes en Eeva-Lisa en mij en Alfilid en mama in het groene huis, maar ik heb het pas begrepen toen ik Johannes in de bibliotheek van kapitein Nemo had teruggevonden.

Het ging aldus.

Franklin-eiland lag voor de kust van Nyland.

Kapitein Nemo had aanwijzingen achtergelaten. Ik moest de dunne metalen draad volgen door de gedeeltelijk ingestorte tunnel die naar de krater van de vulkaan leidde.

Het stond in het boek. Het was eenvoudig.

De dunne draad verdween in het water. Ik meerde af bij de rots. De boot hakte tegen de berg in zee als de snavel van een vogel, maar, als ook ik daar voor altijd gebleven zou zijn, zou er niet meer dan een seconde van de eeuwigheid vervlogen zijn. Zo was het om mens te zijn in zijn relatie tot God: God was de afschrikwekkende eeuwigheid, maar de mens had tot taak om de berg van de eeuwigheid met zijn vogelsnavel helemaal af te slijpen ten einde de Weldoener te kunnen bereiken. Zo was het me geleerd toen ik een kind was.

Iets hard en reusachtigs, dat was God, Die zich de eeuwigheid noemde. En iets kleins en koppigs was de mens, met een vogelsnavel, en ooit zou God, Die de zwarte berg in zee was, met de grond gelijk gemaakt zijn. Het was niet voor te stellen, het was bijna niet mogelijk, maar je moest het desondanks proberen. Geen wonder dat zo'n arme stakker in deze hopeloze strijd tegen God hulp en begeleiding nodig had van een weldoener.

Ik ging weer in het bootje zitten en begon naar het centrum van de vulkaan te roeien.

De grot werd geleidelijk aan wijder. Ten slotte kon ik hem in zijn geheel zien.

De grot had een gewelf waarvan de hoogte ongeveer dertig meter bedroeg. De grot was gigantisch, een reusachtige onderaardse kathedraal met een blauwwit schitterende zoldering die in zacht verglijdende roodwitte tinten in een enorme boog oprees boven het meer dat de bodem van de grot bedekte: het was alsof je binnenging in het binnenste van een mens.

In de buik van de mens, dat was waar ik me bevond. Als in mijn eigen binnenste: ik keek van binnenuit naar het meest simpele geheim van het raadsel. Het was daar altijd al geweest, maar je zou het er nooit verwacht hebben.

De zoldering van de grot leek gedragen te worden door pilaren, tientallen, honderden misschien wel, bijna identieke pilaren zoals de natuur zelf die gemaakt had: misschien al toen de aarde ontstond. Het was prettig om te denken dat de aarde in een enkele beweging was gemaakt, plotseling geschapen als in een daad van liefde.

De basalten pilaren stonden met hun voeten in het glanzende, roerloze wateroppervlak, verzonken in het zwarte kwikzilverachtige water; ja, zo kwam dit water mij voor, als glanzend zwart kwikzilver dat niet in verbinding wenste te staan met de zee om het eiland heen, maar dat voor de stilte gekozen had, onberoerd door de stormen van het leven. Hier binnen was het zeer stil. Zo wenste deze arm van kwikzilver het.

Een arm van zwart water steeg op in het binnenste van de vulkaan, een zwarte reuzenarm die zich hier verhief, in het centrum van het leven.

In het centrum van het leven.